

РЕЦЕНЗИЯ

За дисертационен труд на тема „Влияние на ключовите компетенции върху ефективността на интеграцията на ученици с лека умствена изостаналост”

(Impact of key competencies on the effectiveness of the integration of students with mild mental retardation)

за присъждане на ОНС „Доктор” по ПН 1.2. „Педагогика (Специална педагогика)“

Автор: докторант Мария Георгиос Милитси

Научен ръководител: доц. д-р Емилия Евгениева

Член на научното жури: доц. д-р Траян Попкочев

1. Обем и структура

Така, както е представена в автореферата, дисертационната разработка е в обем от 204 страници, които приведени към стандарта (x/1800) се равняват на 127 страници основен текст. Към обема следва да се имат предвид 115 нестандартни страници, съдържащи 218 таблици и 113 фигури. Така общият обем се приравнява към 181 стандартни страници текст¹.

Структурата на труда включва: резюме (Abstract) – една страница; справочен апарат – стр. 2-25; въведение (Introduction) – стр. 26, три глави: **глава 1.**: „Теоретичен преглед“ (Teoretical review) – стр. 27-95; 69 стр.); **глава 2.**: „Програма на изследването“ (“Research program”) – стр. 96-99; 4 стр.); **глава 3.** „Анализ на данните“ (Data analysis) – стр. 100-202.

Към структурата се включва още: „Ограничения на изследването“; „Публикации по темата на дисертацията“; литература (стр. 205-212); приложения: два въпросника, всеки с по две форми – за ученици и за учители (стр. 231-230); резултати от проверка с t-тест и α -коефициента на Кронбах (с. 100) и от Анова-анализ за всеки от използваните тестове.

Включените таблици и графики имат доказателствено-илюстративна стойност и подпомагат ориентацията в дисертационната работа.

Структурата е отчетливо определена, а за ориентирането в нея допринася апаратът за ориентация, включващ списък от таблици и графики с посочване на страниците от дисертацията, на която са разположени

¹ Позоваването на страниците се базира на електронната версия на дисертацията, така, както е представена от докторант Мария Милитси.

Традиционно за този тип работи текстът е изградена дедуктивно: започва се с разглеждане на „теоретичната основа на проблема“ за „умствената изостаналост“ и нейното дефиниране, достъпа до образование в Гърция, интегрирането на ученици увреждания и характеристики на включващото образование. Преминава се към представяне на методиката на изследването, след което се представят резултати и върху тях се прави анализ във връзка с целта и задачите, изводи и перспективи за бъдещо изследване по темата. Принципно подходът е приемлив, доколкото позволява на изследвателя да осмисля (допълва, критикува, аргументира) поставените от изследването проблеми и получените резултати в по-широк теоретико-практичен контекст.

Първа и трета глава са съизмерими по обем. Вътрешна им декомпозиция е логична. Това дава възможност да се очертае спектър от проблеми свързани с интеграцията и включващото образование в Гърция.

2. Автореферат

В електронен формат „Letter“ авторефератът е с обем 35 страници (три части, съответстващи на трите глави на дисертацията, справочен апарат (в началото); граници на изследването, приноси, автори публикации по темата на дисертацията.

Представеният автореферат изпълнява предназначението да предава обобщено и коректно структурата и съдържанието на дисертационното проучване.

3. Информационна база

Изследването използва 99 източника, от които 19 на гръцки, три на испански, един на немски, един на български и 76 на английски език (моя справка – ТП), публикувани в периода 1982-2015 година. Източниците са достатъчно по обем, тематично фокусирани и актуални за времето. Те позволяват да се проследи хронологично и концептуално проблематика на изследването. Спазена е академичната етика при цитирането. От автора се демонстрира добра осведоменост и аналитични умения.

Текстът отговаря на изискването за авторска оригиналност (проверката е извършвана чрез разбиване на текста на части и е базирана на он-лайн инструмента <https://www.grammarly.com/plagiarism-checker>).

Оформлението на работата и литературните източници е коректно. За web-ресурсите е коректно да се посочи времето, към което те са ползвани.

4. Концепция на проучването

Тя е развита във втора глава от дисертацията, онасловена „Програма на изследването“ („Research program“) в обем от четири страници (с. 96-99). Концепцията на докторант Мелитси включва цел на изследването, хипотези с научни въпроси, задачи, „методология на изследването“, в която са описани въпросниците, използвани при изследването, намерения за проверка на влиянието на независими променливи

върху резултатите. Опасана е изследваната извадка: 153 учители и специалисти и 152 ученика от частни центрове, „свързани със специалното образование“. В този обем извадката попада в групата на големите (по Г Клаус и Х. Ебнер – Основи на статистиката за психолози, социолози и педагози). При втората форма на въпросника – за ролята на дигиталните компетенции в интеграцията на ученици с лека умствена изостаналост, извадката е от по 30 учители и ученици (малка по обем).

Концепцията е развита върху количествения подход, тъй като дисертантът цели да сравни мнението на двете страни, участващи във включващото образование – учители/специалисти и ученици по една и съща проблематика. Като независима променлива се цели проследяване на влиянието на пола върху приемането или отхвърлянето на учениците с лека умствена изостаналост (с.98). Доколкото изборът на подход е право на изследователя съобразно преценката на степента на наличие на информация за проблема на изследването и възможностите за набавяне на нова съобразно целите на изследването, изборът е приемлив.

Предпоставката на изследването е, че „ако подходите и методите, използвани от учителите, се моделират според системата за ключови компетентности, това би подобрило нагласите и начините на взаимодействие между учениците и учителите, както и сред съучениците, независимо от наличието на лека умствена изостаналост.“ (с. 96). Върху тази предпоставка се формулира *хипотезата* на емпиричното изследване, а именно, че учениците с лека умствена изостаналост имат ограничени социални, когнитивни и дигитални компетентности, а сътрудничеството между тези ученици и други е ограничено (с. 96).

Емпиричното проучването е реализирано чрез метода **анкета**. Провеждат се две анонимни анкетирания с две различни форми, всяка успоредна за изследваните – учители и ученици. С *първата форма* на анкетата се цели да се установи „какво мислят учителите и учениците за учениците с умствена изостаналост и дали и как те (учителите – ТП) използват социалните компетенции“ (с. 97). На база резултати от анкетирането е изградена *втора форма*, която цели да провери „влиянието на една от осемте ключови компетенции върху качеството на (не)приемането на ученици с ментални увреждания“ (с. 98).

По своята предметна определеност приемам, че хипотезите, засягайки отношения учители-ученици със СОП (лека умствена изостаналост), са позиционирани в една относително нова област от специалната педагогика, засягаща компетентностния подход към отношенията учители-ученици със СОП, както и ученици-ученици. В случая не става дума само за въвеждане на „ново“ понятие, а за виждане, което се фокусира на успешност на взаимоотношения и ефективност на дейност, в крайна сметка на концепция за тип образование на ученици със СОП.

Формално логически хипотезите са коректно формулирани. Те се съгласуват с изследователските въпроси, към които са насочени.

Що се отнася до съдържателната им страна, ако се вземе за водещо начало темата на дисертационния труд, те биха могли да се ориентират по-ясно към връзката компетентности-ефективност на интеграцията. Разбира се, стои и въпроса за същността на такава една ефективност.

Изследването с обсъжданата проблематика, изследваната извадка (формирана от ученици от гр. Трикала, Тесалия, Гърция) и получените емпиричните резултати са относими към образователната система на Република Гърция. Авторът няма претенции за тяхната национална валидност, тъй като изследването е локално фокусирано, за определена възраст (12-14 години) и за определена равнище на увреждане. Изводите обаче могат да се ползват при сравнителни изследвания.

5. Теоретична база

Теоретични проблеми, свързани с умствената изостаналост, достъпът до образование в Гърция, интегриращото и включващо образование са разгледани в първа глава на дисертацията. При дефинирането на умствената изостаналост („*mental retardation*“) докторант Милитси обръща внимание на различните подходи (медицински, социален, психологически и педагогически (образователен)), като се интересува най-вече от последния. Прави преглед на основни моменти от историята на изследванията по проблема. При разглеждането на проблема за класификация на умствените разстройва се основава на *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* на Американската психиатрична асоциация. Ревизирана след май 2013 година 5-та версия на DSM подчертава три критерия: дефицит в интелектуалните функции, в адаптивността и начало в детството (с. 34). Воден от темата на изследването, докторантът се спира на същностни характеристики на леката умствена изостаналост (с. 37-39).

В първа глава е отделено внимание също на философията на достъпа до образование в Гърция, както и на концепциите за интеграция на ученици със СОП, фактори, които влияят върху нея, адаптирането на учебното съдържание и преподаването (с. 42-50).

Относно включващото образование с опора на утвърдени автори са разгледани дефиниции, ползи за обучаваните, стратегии в класната стая, стратегии към учениците с умствена изостаналост. С оглед на включващото образование се отделя внимание на структурирането на учебната протрама в две области: „академично знание“ (езици-математика), социално-комуникативни компетенции. Идеята за обхвата на социалните компетенции е развита при съпоставяне на различни национални практики (Германия, Швейцария, Австрия, Норвегия, Финландия, Нова Зеландия – с. 56-66). Посочени са различни похвати за развитие на компетентности за правилно писане, за комуникация, за разказване и пр. Представена е ролята на ключови компетентности за интеграция на ученици с лека умствена изостаналост (с. 72-77). Ключовите компетентности са представени по европейската рамка за

ключови компетентности (с. 77-89): общуване на майчин език; общуване на чужд език; математически, научни и технически компетенции; дигитална компетентност; компетентност да се научим да учим; социална и гражданска компетентност; усет за инициативна и предприемчивост; културно съзнание и изразяване.

6. Емпирично изследване

То е представено в **трета** глава от дисертационната работа. Моделът на анализ тук е: данни по отделните форми на въпросниците, статистически анализ, кратка интерпретация „повъпросно“, изводи.

Обработката на резултатите е чрез специализирания софтуер SPSS 21.0. Вътрешната съгласуваност на въпросниците е проверена чрез α -коефициента на Ли Кронбах. За двата въпросника в двете им форми тя е удовлетворителна (стойностите на коефициента са от 0,699 до 0,727).

Интересни са резултатите от първия въпросник – за мнението на учители и ученици относно социални компетенции на ученици с лека умствена изостаналост (за сътрудничество, социални компетенции и когнитивни компетенции). Те не показват статистически значимо влияние на пола. За учителите изключение има в два пункта: мъжете спрямо жените са по-малко скептични относно трудностите при обучение на ученици с лека умствена изостаналост и по-скептични относно крайния напредък от обучението (с. 120). За учениците изключението също е в два пункта: спрямо момичетата момчетата са по-консервативни да подкрепят промяната в указанията към учениците с лека умствена изостаналост и в мнението си за интегрирането на последните в класа (с. 154-155). Момчетата-ученици са по-консервативни спрямо един аспект от дигиталните умения на учениците с лека умствена изостаналост, а именно – практическия (електронно закупуване на билети).

Резултатите от първия въпросник обобщено сочат, че относно трите изследвани компетенции учителите са по-обнадеждени, по-оптимисти, отколкото учениците. Свързан с това важен аспект от изследването е, че интегрирането сякаш е по-успешно на равнище „класна стая“, където учителят е ръководен фактор, отколкото „училище като цяло“, където неформалните отношения „ученици-ученици със СОП“ силно се проявяват.

Друг интересен резултат: жените-учители са по-сензитивни към този аспект от социалните компетентности на учениците с лека умствена изостаналост, засягащ любезности и зрителен контакт. Мъжете учители спрямо тези ученици са по-сензитивни към включването им в социални действия, разговори, отговорности за вещи и социални активности (с. 139).

Относно учениците от първия въпросник интересното е, че към умствена изостаналост момичетата са по-чувствителни да забележат компетенции, свързани с общуването, а момчетата – с извънкласни дейности (с- 170).

Резултатите относно дигиталните компетенции на ученици с лека умствена изостаналост, сочат, че същите имат добри възможности за интеграцията сред останалите ученици, доколкото последните ги приемат за равноценни, че първите могат да ползват компютър, интернет-браузър. За интеграцията са важни практическите аспекти на дигиталните компетентности, което дава ориентир за учителите на ученици със СОП.

7. Приноси

Докторант Мария Милитси представя приносите си в две групи: теоретични и практически. В първата група включва литературния анализ и идеята за модел на компетентности за ученици с лека умствена изостаналост: социални граждански и ключови. Относно литературния анализ самооценка е под въпрос, доколкото същият е предпоставка за всяко изследване и доколкото особена теоретична дискуссия в предложения текст не се отбелязва.

В *практическите* приноси включва разработване на инструментариум за оценка от (1) учители и от (2) ученици на компетенции на ученици с лека умствена изостаналост за сътрудничество, социални и когнитивни компетенции в ролята им на фактор за интегриране. Като принос е посочено, че е разработен собствен инструментариум за оценка на ролята на дигитални компетенции относно включването на ученици с лека форма на умствена изостаналост.

От *научно-изследователска позиция* практическите приноси за от вида „разработване на инструментариум за изследване“.

От изследването обаче могат да се посочат и приноси, които имат характер „*факти*“ със значение за социалната интеграция на равнище „отношение на учители“ и „междупличностни отношения“.

Практическите приноси могат да се обогатят със следствия за практиката на включващото образование, базирани на констатираните факти, т.е. търсене на форми и средства за „среща“ на мнението на учители и ученици относно компетентностите на ученици с лека умствена изостаналост и използването им във включващото образование.

Оценявам положително и в дух на изискването за обективност направените уточнения за ограниченията на изследването. Очертаването на възможности за бъдещи проучвания показва компетентност за самокритика и виждане на перспектива.

8. Критични бележки и въпроси

С оглед на фактите трудно защитимо е *самостойното* място на **втора** глава от дисертационното проучване („Програма на изследването“), която е само четири страници, защото: 1) тя има твърде ограничен обем; 2) отнася се само до емпиричното проучване; 3) губи се връзката с теоретичния анализ от първа глава.

Теоретичният преглед би могъл да е по-фокусиран към отношението „компетенции-интегриращо/включващо образование-ефективност-конкретни проблеми за гръцката образователна система“.

При превода в автореферата на места възниква понятийна непоследователност. Например, използват се понятията „умствена изостаналост“, „ментално забавяне“, „интелектуална недостатъчност“.

Анализът на емпиричните резултати би могъл да бъде по-силно фокусиран към връзката „ключови компетенции-включващо образование“.

Библиографското описание на публикациите не е пълно!

Въпроси към докторанта: възможно ли е да се създаде стандартизиран инструмент за диагностика на отношението „ключови компетентности-ефективност на включващо образование“? Ако да, на каква теоретична основа?

9. Заключение

С предлагания дисертационен труд докторант *Мария Георгиос Милитси* показва компетентност за теоретичен анализ и емпирично изследване по проблема относно ролята на ключови компетентности за интеграция на ученици с лека умствена изостаналост. Стилът на изложение и начина на анализ отговаря на утвърдената практика. Докторантът е провел *самостоятелно авторово* емпирично изследване, съпроводено с адекватни изводи и предложения за бъдещо изследване по темата.

Докторант *Милитси* има четири публикации по дисертацията, от които три в издания от докторантски семинар на ФНОИ при СУ „Климент Охридски“. Изпълняват се изискванията на чл. 1а., ал. 1. от Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България за област 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика.

Дисертационният труд отговаря на изискванията на чл. 6, ал. 3. от Закона за развитие на академичния състав в Република България. Затова предлагам на *уважаемото научно жури да присъди на Мария Георгиос Милитси образователната и научна степен „доктор“* в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика).

Член на журито:

.....

02.07.2019 г.